

Лариса Березівська

ІСТОРІЯ ЗАРУБІЖНОЇ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ У СУЧАСНИХ ПІДРУЧНИКАХ З ІСТОРІЇ ПЕДАГОГІКИ

Шкільна освіта різних країн світу багато століть була епіцентром експериментальних пошуків і нагромадила багато цінного, що може прислужитися нині в шкільному просторі України. З історією зарубіжної шкільної освіти майбутні педагоги знайомляться у процесі професійної підготовки, невід'ємною складовою якої є навчальна дисципліна «Історія педагогіки», що має формувати у студентів педагогічний світогляд, розвивати в них уміння використовувати історико-педагогічне знання для оцінювання сучасного стану освіти і прогнозування її майбутнього. Зазначимо, що цей курс може викладатися в педагогічних університетах і коледжах у різних інтерпретаціях, а саме: «Історія освіти і педагогічної думки», «Історія освіти і педагогічної думки України», «Історія освітніх систем» тощо. Наприкінці 90-х років ХХ ст. активізувалося розроблення цивілізаційного підходу в історико-педагогічному процесі. Саме тому історія вітчизняної школи і педагогіки, як правило, розглядається в руслі розвитку світової історії освіти. Проте постійне скорочення кількості годин у навчальному плані вищих педагогічних навчальних закладів на вивчення історії педагогіки спричинює побіжне ознайомлення майбутніх учителів з історією зарубіжної шкільної освіти. З огляду на це видається доцільним звернення до означеної проблеми.

Мета нашої статті – виявити і схарактеризувати підходи до висвітлення історії зарубіжної шкільної освіти на сторінках сучасних вітчизняних і зарубіжних підручників з історії педагогіки. Історіографічний огляд проблеми свідчить, що аналіз підручників з історії педагогіки під таким кутом зору не був предметом спеціального дослідження.

Розпочнемо наш огляд з українських підручників, створених у незалежній Україні провідними істориками педагогіки (І. В. Зайченко, Є. І. Коваленко, В. П. Кравець, М. В. Левківський, А. А. Сбруєва та ін.) [4; 8; 10; 5; 14].

Один із перших підручників з історії зарубіжної педагогіки в незалежній Україні «Зарубіжна школа і педагогіка ХХ століття» (1996) на нових методологічних засадах створив учений В. П. Кравець. Відійшовши від радянської традиції критикувати зарубіжну школу з позицій марксистсько-ленінської методології, він

об'єктивно висвітлив за хронологічним принципом основні періоди й особливості розвитку зарубіжної шкільної освіти у ХХ ст. в контексті соціально-економічних, суспільно-політичних і педагогічних чинників: школа в провідних державах світу кінця ХІХ – початку ХХ ст. (Австрія, Англія, Німеччина, США, Франція, Чехія, Швеція, Японія та ін.); шкільна політика в індустріально розвинутих країнах Заходу напередодні ХХІ ст. У руслі розглядуваної проблеми актуалізується підрозділ «Системи освіти і реформи школи в провідних західних країнах», де автор визначає і характеризує спільні та специфічні особливості шкільної системи освіти в найрозвинутіших країнах (Англія, Німеччина, Франція, США, Японія) [10].

Історія зарубіжної шкільної освіти від найдавніших часів до кінця ХХ ст. як складова освітніх систем різних країн світу висвітлюється в навчальному посібнику, створеному викладачами Житомирського державного університету імені Івана Франка за редакцією вчених М. В. Левківського, О. А. Дубасенюк «Історія педагогіки» (1999) [5]. Важливо, що це перша спроба в українській історіографії на відміну від радянської паралельно показати історію саме української та зарубіжної освіти і педагогічної думки в єдиному руслі світового педагогічного процесу.

В оригінальному навчальному посібнику «Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах» (2000) українські вчені А. А. Сбруєва і М. Ю. Рисіна за допомогою таблиць, рисунків на основі цивілізаційного, системного, діахронного підходів розкрили організаційні та змістові основи зарубіжної шкільної освіти. Особливістю підручника є висвітлення зарубіжної і вітчизняної освіти в одному часовому просторі, що дає змогу в ході порівняльно-зіставного аналізу усвідомити взаємовпливи тих чи інших процесів на українських теренах і в тій чи іншій країні. Науковці, викладачі, студенти можуть з'ясувати особливості шкільної освіти (типи навчальних закладів, організація навчання, зміст освіти) у Давньому Єгипті, Давній Індії, Давньому Китаї, Давній Греції, Візантії, у народів Сходу в епоху Середньовіччя (Іран, частина Середньої Азії, Сирія, Єгипет, Північна Америка), у країнах Західної Європи Раннього (V–X ст.) і Високого Середньовіччя (X–XIII ст.), у

XVII–XVIII ст. в Німеччині, Англії, Франції. На основі зарубіжних джерел автори презентували порівняльну характеристику сутнісних ознак сучасних шкільних реформ у світі (на 2000 р.). Надзвичайно цінним для науково-педагогічної громадськості є узагальнений матеріал у таблиці «Шкільні системи провідних розвинутих країн світу» (США, Німеччина, Франція, Англія, Японія) [14].

Український учений І. В. Зайченко в навчальному посібнику «Історія зарубіжної педагогіки» (2010) на основі сучасних методологічних підходів, визначених періодів розвитку зарубіжної освіти схарактеризував причини створення та особливості діяльності школи різних країн світу від найдавніших часів і донині (на 2008 р.) у контексті суспільно-політичних, культурологічних, педагогічних детермінант, а саме: школа у країнах Стародавнього Сходу (Месопотамія, Єгипет, Індія, Китай та ін.), школа в античному світі (Стародавня Греція, Стародавній Рим); шкільна освіта Середньовіччя й Відродження, особливо Візантійська, яка за своїм рівнем перевищувала західноєвропейські країни і вплинула на розвиток освіти в Персії, Закавказзі, арабському світі, Східній і Західній Європі; школа в Західній Європі в середні віки й епоху Відродження, Нового і Новітнього часу тощо. Порівняно з іншими цей підручник має ширші хронологічні та географічні межі. Зокрема, він містить інформацію про розвиток шкільної освіти в 1945–2008 рр. у таких високорозвинутих країнах світу, як США, Великобританія, Німеччина, Франція, Швеція, Норвегія, Канада, Китай, Японія. Важливо, що автор у ході розроблення змісту підручника використовує наукові розвідки з порівняльної педагогіки сучасних українських і російських дослідників [4].

Як бачимо, в цілому історія зарубіжної шкільної освіти від найдавніших часів і донині (2008 р.) представлена на сторінках підручників сучасних українських науковців, проте більшою мірою провідних країн Європи та США. Отже, потребують розширення мережа країн, уведення до наукового обігу історико-педагогічного знання щодо розвитку зарубіжної шкільної освіти на основі сучасних порівняльних досліджень, іноземних джерел, всесвітньої історії.

Серед зарубіжних підручників і посібників з історії педагогіки в освітньому просторі України доступними й використовуваними є передусім підручники російських і білоруських науковців (О. Н. Джури́нський, О. І. Піскунов, К. І. Салімова, В. А. Капранова та ін.) [2; 6; 12; 7].

Одним із найбільш цитованих в українському науковому просторі є навчальний посібник російського вченого О. Н. Джури́нського

«История зарубежной педагогики» (1998). Учений структурував текст підручника відповідно до репрезентованої періодизації історії зарубіжної педагогіки: виховання в умовах первіснообщинного ладу; школа і виховання в давньому світі (виховання і навчання в умовах цивілізацій Давнього Сходу, виховання і школа в античному світі Середземномор'я); виховання і школа в епоху Середньовіччя (виховання і школа у Візантії, на середньовічному Сході, у країнах Західної Європи Раннього Середньовіччя та в епоху Відродження і Реформації); школа і педагогіка в Новий і Новітній час (школа і педагогіка в країнах Західної Європи та в Північній Америці (середина XVII – кінець XVIII ст.), у країнах Західної Європи у XIX ст., зарубіжна школа і педагогіка у другій половині XX ст., сучасна школа і педагогіка за кордоном). Історія зарубіжної шкільної освіти (еволюція типів загальноосвітніх навчальних закладів, організаційних форм і методів навчання, змісту освіти; статистичні дані; цілі, напрями і результати шкільних реформ тощо) висвітлюється в контексті політичних, соціально-економічних і педагогічних чинників [2]. І в цьому перевага та цінність підручника О. Н. Джури́нського.

Історія зарубіжної шкільної освіти відтворена і на сторінках навчального посібника «История педагогики и образования. От зарождения воспитания в первобытном обществе до конца XX в.» (1998, 2004) за редакцією О. І. Піскунова. Побудова його змісту характеризується новизною, бо на відміну від радянських підручників, історія зарубіжної освіти й педагогічної думки різних народів висвітлюється паралельно в одні й ті самі хронологічні періоди: в первіснообщинному світі, в епоху цивілізацій Давнього Сходу й античного світу (школа в Месопотамії, Давньому Єгипті, Ізраїльсько-Юдейському царстві, Давньому Ірані, Давній Індії, Давній Греції і Римі, Візантії); в добу Середньовіччя і Відродження (школа Західної Європи, Близького і Середнього Сходу); в епоху Нового і Новітнього часу з XVII і до кінця XX ст. у країнах європейської цивілізації (школа країн Західної Європи і США) [6].

Російський науковець Л. А. Степашко в підручнику «Философия и история образования» (1998) крізь призму розвитку гуманістичної традиції в педагогіці європейського середньовіччя у V–XXI ст. розкрила типи різних навчальних закладів, коротко схарактеризувала зміст навчання в них і довела, що саме вони стали основними в Новий і Новітній час у європейському освітньому просторі [15].

Про розвиток зарубіжної шкільної освіти у взаємозв'язку з іншими ланками освіти та педагогічною думкою і паралельно розвитку

російській школі й педагогічній думці у хронологічному вимірі йдеться в підручнику російської дослідниці Г. М. Коджаспірової «История образования и педагогической мысли: Таблицы, схемы, опорные конспекты» (2003). Сприйняття змісту підручника посилюють таблиці, конспекти і схеми, зокрема такі: «Школа в країнах давніх цивілізацій» (Месопотамія, Ізраїль, Давній Єгипет, Китай, Індія), «Виховання і навчання в Давній Греції», «Система виховання і навчання в Римській імперії», «Система навчання Візантії», «Навчання в Західній Європі в середні віки», «Школа в період Французької буржуазної революції», «Західна педагогічна думка і школа в Новітній час» та ін. Цікаво, що в підручнику вміщено схему «Братські школи в Україні і в Білорусії XVI–XVII століть». Звичайно, повніше висвітлено історію російської шкільної освіти [9].

Російський учений А. Н. Поздняков у підручнику «История педагогики и образования за рубежом и в России» (2009) у хронологічному вимірі подав особливості становлення та розвитку зарубіжної шкільної освіти від Давньої Греції і Риму й до сьогодні, широко використовуючи підручники російських істориків педагогіки (О. Н. Джури́нський, О. І. Піскунов, Л. Д. Старикова та ін.). Характерною відмінністю цього підручника від попередніх є безпосередньо присвячені сучасному розвитку зарубіжної шкільної освіти підрозділи, а саме: «Загальний огляд системи шкільної освіти» та «Школа у провідних країнах світу» (США, Англія, Німеччина, Франція), а також підрозділ «Реформування освіти в Росії наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст.» [11].

Білоруський науковець В. А. Капранова в підручнику «История педагогики» (2005) коротко й цілісно висвітлила історію російської та білоруської школи в контексті розвитку європейської шкільної освіти. Цінним є матеріал про організацію, зміст навчально-виховного процесу в різних типах навчальних закладів від середньовіччя до теперішнього часу, принципи побудови шкільної освіти, статистичні дані тощо. Особливу увагу приділено шкільним реформам, розробці шкільного законодавства в різних країнах Європи ХІХ ст. В. А. Капранова показала, що в більшості країн Європи створено національні системи освіти, розвивалася станова система шкільної освіти, де домінувала класична освіта, упроваджено біфуркацію, створено державні жіночі навчальні заклади тощо. Вагомим є підрозділ «Рух за реформу шкільної освіти на початку ХХ ст.», де в контексті аналізу реформаторської педагогіки (Е. Кей, М. Мотессорі, Е. Мейман, В. А. Лай, Е. Вебер, С. Френч і багато ін.) схарактеризовано альтернативні приватні

навчальні заклади, наприклад «нові школи» і вальдорфські школи, нові методи і форми навчання, що в них експериментувалися. У розділі «Розвиток теорії і практики навчання в Західній Європі і США у другій половині ХХ ст.» особливу увагу зосереджено на ході та результатах освітніх реформ 60–80-х років ХХ ст. [7].

Надзвичайно цінним джерелом з історії зарубіжної шкільної освіти є навчальний посібник, створений авторським колективом науковців із 17 країн світу (Річард Селлек (Австралія), Кадрія Салімова, Мамед-Паша Кулієв (Азербайджан), Денніс Діін (Англія), Петер Древер Ельмар Тенорт (Німеччина), Антоніо Хаурдакис (Греція), Суреш Чандра Гхош (Індія), Чжан Ланьсін, Н. Фан Сяодунь (Китай), Нан Додде (Нідерланди), Чеслав Майорек, Анджей Майспер (Польща), Семен Єгоров, Регіна Вендровська, Микола Нікандров (Росія), Ервін Йоханніг-мейер (США), Бозкурт Гювенч (Туреччина), Марті Куїкка (Фінляндія), Ален Шопін, Філіпп Савуа (Франція), Фріц-Пітер Хагер (Швейцарія), Йохан Бойс, Ельза Крюгер (ПАР), Тосіо Накауті, Еосіо Катагірі, Кейко Секі (Японія)), «Педагогика народов мира: история и современность» (2001). Його унікальність посилює той факт, що представники різних країн світу проаналізували й висвітлили історію своїх освітніх систем (Австралія, Азербайджан, Англія, Німеччина, Греція, Індія, Китай, Нідерланди, Польща, Росія, США, Туреччина, Фінляндія, Франція, Швейцарія, ПАР, Японія) на основі репрезентованої періодизації в контексті суспільно-політичних, соціально-економічних, культурологічних, педагогічних чинників – від виникнення перших навчальних закладів і до кінця ХХ ст. Історія шкільної освіти представлена як складова національної освітньої системи конкретної держави. Достовірність інформації посилюється використанням оригінальних документальних і літературних джерел, перелік яких завершує кожний розділ [12].

Безперечно, джерелом оновлення історико-педагогічного знання щодо розвитку зарубіжної шкільної освіти є підручники з порівняльної педагогіки (Б. Л. Вульфсон, О. Н. Джури́нський, А. А. Сбруєва та ін.), зокрема інформація про основні тенденції розвитку шкільної освіти другої половини ХХ ст. у США, Західній Європі, Японії (напрями шкільних реформ, типи загально-освітніх навчальних закладів, еволюція форм і методів навчання, діяльність експериментальних навчальних закладів тощо). При цьому варто наголосити, що зарубіжна педагогіка і порівняльна педагогіка – це окремі галузі педагогічної науки із специфічними методологічними підходами (Б. Л. Вульфсон) [1; 3; 13].

Отже, у ході аналізу сучасних українських і

зарубіжних підручників (посібників) з історії педагогіки ми дійшли таких висновків: у більшості підручників інформація про розвиток шкільної освіти (типи загальноосвітніх навчальних закладів, організаційні форми і методи навчання, зміст освіти; статистичні дані; цілі, напрями і результати шкільних реформ тощо) переважно у країнах Європи і США висвітлена в різних аспектах, що передусім збагачує історико-педагогічне знання науковців, викладачів, учителів, студентів педагогічних навчальних закладів; в основному матеріал викладений у хронологічному вимірі; зміст більшості з них ґрунтується на інформації підручників попередніх років; недостатньо представлений матеріал сучасних дослідників з історії зарубіжної шкільної освіти та порівняльної педагогіки, всесвітньої історії; джерельна база підручників потребує залучення іноземних документальних і літературних джерел; у зарубіжних підручниках відсутній український компонент. Позитивно, що кожний з наведених підручників чи посібників має змістові особливості стосовно викладу історії зарубіжної шкільної освіти, що розширює можливості пізнання усіх, хто цікавиться зарубіжною педагогікою. Важливо, і про це свідчить зміст українських підручників, що відбувся перегляд методологічного Іструментарію дослідження зарубіжної шкільної освіти, утверджується відхід від ідеологем радянської історіографії, хоча ще спостерігаються випадки деяких оцінювальних стереотипів і упереджених підходів.

На нашу думку, у руслі реформування вищої освіти України, зокрема педагогічної підготовки майбутніх учителів, у контексті інтеграції до європейського і світового освітнього простору необхідні актуалізація історико-педагогічного компонента у структурі педагогічної освіти; оновлення змісту історії зарубіжної педагогіки; розширення та інтенсифікація досліджень з історії зарубіжної шкільної освіти на нових теоретико-методологічних засадах (цивілізаційний, антропологічний, парадигмальний, культурологічний, аксіологічний підходи); розроблення навчального посібника з історії зарубіжної шкільної освіти; сприяння активізації міжнародного співробітництва українських істориків педагогіки. Звичайно, ми не могли проаналізувати усі підручники з історії педагогіки, поза увагою залишилися підручники з історії зарубіжної освіти різних країн світу, що є перспективним шляхом розширення дослідницького поля.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вульфсон Б. Л. Сравнительная педагогика. История и современные проблемы / Б. Л. Вульфсон. – М. : Изд-во УРАО. – 2003. – 117 с.
2. Джурицкий А. Н. История зарубежной педагогики: учеб. пособие / А. Н. Джурицкий. – М. : Изд. группа «ФОРУМ»-«ИНФРА-М», 1998. – 272 с.
3. Джурицкий А. Н. Сравнительная педагогика: учеб. пособие для студентов Д42 сред. и высш. пед. учеб. заведений / А. Н. Джурицкий. – М. : Изд. центр «Академия», 1998. – 176 с.
4. Зайченко І. В. Історія педагогіки / І. В. Зайченко. У двох книгах. Книга І. Історія зарубіжної педагогіки: навч. посібник для студентів вищих навч. закладів. – К. : Видав. дім «Слово», 2010. – 624 с.
5. Історія педагогіки / за ред. проф. М. В. Левківського, докт. пед. наук О. А. Дубасенюк. – Житомир : Житом. держ. пед. ун-т, 1999. – 336 с.
6. История педагогики и образования. От зарождения воспитания в первобытном обществе до конца XX в.: учеб. пособие для пед. учеб. заведений / под ред. академика РАО А. И. Пискунова. – 2-е изд., испр. и дополн. – М. : ТЦ Сфера, 2004. – 512 с.
7. Капранова В. А. История педагогики : учеб. пособие / В. А. Капранова. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Нов. знание, 2005. – 240 с.
8. Коваленко Є. І. Історія зарубіжної педагогіки. Хрестоматія [Текст]: навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. / Є. І. Коваленко, Н. І. Белкіна; М-во освіти і науки України; Ніжин. держ. ун-т М. Гоголя. – К. : Центр навч. л-ри, 2006. – 662 с.
9. Коджаспирова Г. М. История образования и педагогической мысли: Таблицы, схемы, опорные конспекты: учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений / Г. М. Коджаспирова. – М. : Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС, 2003. – 224 с.
10. Кравець В. П. Зарубіжна школа і педагогіка ХХ століття / В. П. Кравець. – Тернопіль, 1996. – 290 с.
11. Поздняков А. Н. История педагогики и образования за рубежом и в России: учеб. пособие / А. Н. Поздняков. – Саратов : Изд. Центр «Наука», 2009. – 143 с.
12. Салимова К., Додде Н. Педагогика народов мира: история и современность / К. Салимова, Н. Додде. – М. : Пед. общество России, 2001. – 576 с.
13. Сбруева А. А. Порівняльна педагогіка: навч. посібник / А. А. Сбруева. – Суми : Ред.-вид. відділ СДПУ. – 1999. – 300 с.
14. Сбруева А. А., Рисіна М. Ю. Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах: навч. посібник / А. А. Сбруева, М. Ю. Рисіна. – Суми : СумДПУ, 2000. – 208 с.

15. Степашко Л. А. Философия и история образования: учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений / Л. А. Степашко. – М. : Моск. психол.-социал. ин-т : Флинта, 1999. – 272 с.

**REFERENCES TRANSLATED AND
TRANSLITERATED**

1. Vulfson B. L. Sravnitel'naya pedagogika. Istoriya i sovremennyye problemy / B. L. Vulfson. – M. : Izd-vo URAO. – 2003. – 117 s.
2. Dzhurinskiy A. N. Istoriya zarubezhnoy pedagogiki: ucheb. posobiye / A. N. Dzhurinskiy. – M. : Izd. gruppa «FORUM»-«INFRA-M», 1998. – 272 s.
3. Dzhurinskiy A. N. Sravnitel'naya pedagogika: ucheb posobiye dlya studentov D42 sred. i vyssh. ped. ucheb. zavedeniy / A. N. Dzhurinskiy. – M. : Izd. tsentr «Akademiya», 1998. – 176 s.
4. Zaychenko I. V. Istoriya pedahohiky / I. V. Zaychenko. U dvokh knyhakh. Knyha I. Istoriya zarubizhnoyi pedahohiky: navch. posibnyk dlya studentiv vyshchikh navch. zakladiv. – K. : Vydav. dim «Slovo», 2010. – 624 s.
5. Istoria pedahohiky / za red. prof. M. V. Levkivs'koho, dokt. ped. nauk O. A. Dubasenyuk. – Zhytomyr : Zhytom. derzh. ped. un-t, 1999. – 336 s.
6. Istoriya pedagogiki i obrazovaniya. Ot zarozhdeniya vospitaniya v pervobytnom obshchestve do kontsa KhKh v.: ucheb. posobiye dlya ped. ucheb. zavedeniy / pod red. akademika RAO A.I. Piskunova. – 2-e izd., ispr. i dopoln. – M. : TTs Sfera, 2004. – 512 s.
7. Kapranova V. A. Istoriya pedagogiki : ucheb posobiye / V. A. Kapranova. – 2-e izd., ispr. i dop. – M. : Nov. znaniye, 2005. – 240 s.
8. Kovalenko Ye. I. Istoriya zarubizhnoyi pedahohiky. Khrestomatiya [Tekst]: navch. posib. dlya studentiv vyshch. navch. zakl. / Ye. I. Kovalenko, N. I. Byelkina; M-vo osvity i nauky Ukrainy; Nizhyn. derzh. Un-t M. Hoholya. – K. : Tsentr navch. l-ry, 2006. – 662 s.
9. Kodzhaspirova G. M. Istoriya obrazovaniya i pedagogicheskoy mysli: Tablitsy, skhemy, opornyye konspekty: ucheb. posobiye dlya studentov vyssh. ucheb. zavedeniy / G. M. Kodzhaspirova. – M. : Izd-vo VLADOS-PRESS, 2003. – 224 s.
10. Kravets' V. P. Zarubizhna shkola i pedahohika KhKh stolittya / V. P. Kravets'. – Ternopil', 1996. – 290 s.
11. Pozdnyakov A. N. Istoriya pedagogiki i obdrazovaniya za rubezhom i v Rossii: ucheb. posobiye / A. N. Pozdnyakov. – Saratov: Izd. Tsentr «Nauka», 2009. – 143 s.
12. Salimova K., Dodde N. Pedagogika narodov mira: istoriya i sovremennost / K. Salimova, N. Dodde. – M. : Ped. obshchestvo Rossii, 2001. – 576 s.
13. Sbruyeva A. A. Porivnyal'na pedahohika: navch. posibnyk / A. A. Sbruyeva. – Sumy : Red.-vyd. viddil SDPU. – 1999. – 300 s.
14. Sbruyeva A. A., Rysina M. Yu. Istoriya pedahohiky u skhemakh, kartakh, diahramakh: navch. posibnyk / A. A. Sbruyeva, M. Yu. Rysina. – Sumy : SumDPU, 2000. – 208 s.
15. Stepashko L. A. Filosofiya i istoriya obrazovaniya: ucheb. posobiye dlya studentov vyssh. ucheb. zavedeniy / L. A. Stepashko. – M. : Mosk. psikhol.-sotsial. in-t : Flinta, 1999. – 272 s.